

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1926

XX AASTAKÄIK

№ 8

Jakob Pärna elu ja töö.

I.

Möödunud aastasaja keskpaigas ei olnud eesti olud paremuse suunas üldiselt veel kuigi erinevad pärisorjuse ärakaotamise esimestest päevadest. Talupoegkond, seega rahva suurim enamik, oli ihulise vabaduse ja kaotatud varanduse tõttu muutunud liikuvaks, proletariseerunud massiks, keda võis armetult ekspluateerida varanduslikult kõikvõimus, õiguslikult privilegeeritud aadelkond, eesotsas mõisnikega. Tulunduslik kehvus ilmestus eestlaste ülemaalse taudina ja sulges nad aadli õigustest ning enese vaimlisest primitiivsusest moodustunud nõiaringi. Alles teoorjuse kaotamisega möödunud aastasaja seitsmenda aastakümne lõpul tekkis mõningaid avausi sellesse umbsusse.

Hariduse saamine on meie praeguseski ühiskonnas teatava määraneni olevat isiku materiaalsest jõukusest. Seda enam aga oli ta tolleaegses Eestis. Varanduslik vaesus veeretasku suuri tõkkeid haridusteele ja selle tõttu oli mainitud ajal eesti soost haritlaste hulk äärmiselt väike. Nendestki vähestest langesid mitmed veel saksastamise ohvriks. Järelejääjail oli tarve aga seda rohkem töötada oma rahva kasuks. Ei olnud võimalik piirduda üksi oma erialaga, vaid tuli juhatada ja õpetada pea kõikides rahva ellu puutuvais küsimusis. Enesest mõistetav, et need juhatused olid sageli väga pealiskaudsed ja dilettantliku iseloomuga. Selline asjaarmastajalik teotsemine oli üldiselt omane pea kõikidele ärkamisaja rahvajuhtidele ja liikus armastuse tähe all sugu-rahva vastu. See oli aeg, kus elati rohkem aatele, ja sellepärast leidis mõnigi heasoovlik kavatsus rohkem hindamist kui vastav realiteet olevikus.

Möödunud aastasaja keskpaigast alates oli rahva vaimliseks sidemeks J. V. Jannseni „Postimees“. Lehitsedes „Postimehe“ selleaegseid aastakäike leiame nendest väga mitmekesiseid teateid, millest peaaegu eranditult läbi käib

pedagoogiline tendents. Kõik, mis kirjutatud, on määratud õpetuseks rahvale. Ja õpetada oli ka tõepoolest palju. Iga vähegi kaugema pilguga eestlane võis märgata asju, mis vajasis hädatarvilikku teisendamist. Rahvas oli väga vaene, ebausklik ja aastasadade pikkuses orjuses araks muutunud. Siin tuli abiks olla ja hoiatada lagunemise eest, tagasi hoida väljarändamishimulisi, kaotada ebausku ning anda nõu tõbede ja muude pahede vastu. Seda kõike on Jannsen taibanud ja püüdnud abiks olla oma lehe kaudu, jättes kõrvale sotsiaalpoliitilised küsimused, „sest ülemad on Jumalast seatud“ ja kes tohib siis nende üle nuriseda.

Seesuguses raamis liikus eesti ühiskondlik elu kuni möödunud aastasaja seitsmenda aastakümne lõpuni. Siis aga tuli juba hargnemine. Noore, energilise Carl Robert Jakobsoni avaliku elu vaatepiirile kerkimisega ajab esimesi õisi eesti poliitiline tegevus. Algab äge võitlus nooreestlaste ja Balti aadelkonna vahei. Sellega on meie avaliku elu terrass suurenenud ühe astme võrra ja rajatud on põhi eesti poliitilisele tegevusele.

Jakobsonis näeme mingit rahvapedagoogi ja poliitika-mehe sünteesi, milles prevaleeruv kohal viimane. Kuigi Jakobsoni poliitiline tegevus sünnitas tolmu maa aadelkonnas ja tagasihoidlikumais, konservatiivseis rahvajuhtides, leidis ta ometi elavat poolehoidu paljudes ärksamais, radikaalsema ilmavaatega eestlasis. Teiselt poolt ei saa ka tähendamata jätta, et Jakobsoni pedagoogilised juhatused samuti elavat poolehoidu leidsid, ja isegi nende hulgas, kes Jakobsoni poliitikat hülgasid. Nii tähendanud Võrus kirikuõpetajate koosolekul keegi pastor C. R. Jakobsoni „Kooli lugemise raamatu“ kohta: „Kui ka kurat põrgust ise selle raamatu oleks kirjutanud ja meie leiame, et ta hea olevat, siis peame ta vastu võtma, kui meil teist paremat ei ole“¹⁾. Selle Jakobsoni avaliku tegevuse kahekülgse tõttu on valitsemas tema kaasaegsete tegelaste meelsuse suhtes lahkarvamisi. Keda üks on arvanud Jakobsoni pooldajaks, on leidnud teine hoopis vastase olevat. See asjaolu on aga tingitud just eespoolmainitud sünteest, mille üht osa on hüljatud, teist aga kõrgeks hinnatud.

Selliseid erinevaid väiteid on ilmestunud ka Jakobsoni noorpõlve-sõbra ning kaasaegse tegelase, kirjanik Jakob Pärna kohta. Kuid siingi on mõlemail väitel oma jagu õigust. Pärn pole olnud üks Jakobsoni rahvapedagoogi-

1) M. Martna : C. R. Jakobson, lk. 140.

liste ideede pooldaja, vaid on omandanud ka tema poliitilise meelsuse, kuid ainult selle vahega, et Pärnal polnud Jakobsonlikku temperamenti ega erilist annet teotsemiseks poliitikas. Ent enne kui heidame pilgu Pärna elutöösse, olgu esitatud ülevaade ta elukäigust.

II.

Jakob Pärn sündis 29. oktoobril 1843. aastal Põhja-Tartumaal Torma külas Lahvardi talus. Jakobil aas-

J. Pärn

taseks saades kolisid vanemad sama küla Metsa tallu, kus Jakob veetis oma lapsepõlve-päevad ja sirgus noormeheks.

Ta isa, nimega Kristjan, oli alul rendiperemees, kuid hiljemini omandas ta Metsa talu päriseks. Iseloomult oli ta elav, energiline, täis teotsemistahet. Ta oskas selgesti

lugada ning kirjutada ja võttis osa toleaeegsest seltskonna-tegevusest.

Esimese kooliõpetuse sai Jakob Pärn isalt. Pärastpoole jätkas ta õppimist Torma kõstrikoolis Adam Jakobsoni ja hiljemini selle poja, oma lapsepõlve-sõbra Carl Robert Jakobsoni juhatusel. Sütitavat isamaalikku vaimustust, mida Jakobson Valga seminarist kaasa tõi oma kooliõpetaja-ametisse, levitas ta ka õpilaste hinge. Oma tulise, tempe-ramentliku iseloomuga oli Jakobson juba lapsepõlves elus-
tanud kaaslast Jakob Pärna, kes oli iseloomult vaiksem ning tagasihoidlikum. Nüüd aga avaldus Jakobsoni vaim-
line suggestioon Pärnasse veel tugevamini, sest polnud enam tegemist poisikese noorusevallatustega, vaid õppinud mehe teotsemisenergiast ülevoolava vaimutüsedusega. Erilise hoolega õppis Pärn Jakobsoni juhatusel vene ja saksa keelt, sest ilma nendeta oli ju võimata vaimlistesse vara-aitadesse pääseda.

Jakobsoni soovitusel kavatses Pärn ennast täiendada Valga Zimse seminaris, kuid sisse astuda soovijate ülirohkuse tõttu pidi ta oma kavatsusest loobuma. Pärn elas mõne kuu jälle isa juures ja tegi siis uue katse haridusallikale pääsemiseks. Seekord õnnestus tal Tartu kreiskooli õpi-laseks saada. Ta õppis siin 2¹/₂ aastat ja astus siis 1865. aastal G. Blumbergi soovil Tartu õpetajateseminaris.

Pärn oli Jakobsonilt omandanud muu seas ka isamaalist vaimustust ja kasvatanud eneses kindlat rahvuslikku selg-roogu. Selle tõttu tuli tal ägedaid kokkupõrkeid seminaris saksa soost õpetajatega, kes eestlaste peale põlastavalt alla vaatasid ja ainult oma rahva juurest väärtusi leidsid. Ühe aasta oli Pärn seminaris ainsa eestlasena. Ta avaldas „Eesti Postimehes“ üleskutse eesti noormeestele seminaris astumiseks. Üleskutse ei jäänud tagajärjeta. Mitmed eesti noormehed hakkasid seminaris kasvandikuks, muu seas ka meie pärastisi haridustegelasi, nagu C. H. Niggol, R. G. Kallas j. t.

Pärn sai peagi eesti noormeeste vaimliseks juhiks ja asutas nende keskel eesti ringi, kus kõnesid peeti ja isa-maalisi mõtteid vahetati. Pärna kaasaegsed seminarikasvan-dikud räägivad temast kui heast seltsimehest, visast ja edasipüüdjast õpilasest ning õigusenõudjast inimesest. Viimase omaduse tõttu on tulnud tal, nagu seda tõendab C. H. Niggol, suur konflikt seminaris juhatusena. Pärn esinenud kõikide õpilaste esindajana mingis majanduslikus küsimuses, milles õpilased tunnud enestele ülekohut tehta-

vat. Selle tagajärjel saanud ta oma tunnistusele laitva märkuse.

Ühtaegu isamaaliku vaimu süvendamisega eestlasist kaas-õpilaste keskel algas Pärna rahvapedagoogilinegi tegevus. Ta kirjutas siin oma esimese kasvatusteadusliku töö „Mõistlik perepidaja ja lastekasvataja“. Samuti on säilinud ta semi-naripäevilt kaks kõnet kasvatuse üle. Esimene neist on kirjutatud 1868. aastal ja teine aasta hiljemini. Nagu kõnes esitatud üksikuist lauseist näha, ei ole need kõned ainsad, mis ta seminaripäevil pidanud, vaid sellelaadilisi ettekan-deid on ta teinud veel terve rea.

1869. aastal lõpetas Pärn seminaris. Peagi kutsuti ta kooliõpetajaks Põltsamaale, kus ta töötas kaks aastat. 1871. aastal abiellus Pärn Anna Zimmermanniga ja asus Lihulasse algkooli juhatajaks. Alul oli siin tööd vähe ja palk kasin (õpilaste arv ulatus ainult kolmeteistkümmeni). Õiglase iseloomu ja kavakindla töötahtega võitis Pärn peagi siinse seltskonna lugupidamise ja viis kooli õitsvale järjele. Õpilaste esialgne arv oli paisunud mitmekordseks¹⁾. Sellega ühes avardusid Pärnal ka majanduslikud olud. Koolide ülemus oli väga rahuldunud tema tööst ja kinkis talle kaks korda autasuks sada rubla. Eriti seisis Pärn aga siinsete eestlaste seas lugupidamises, sest ta kasvas nende lapsi rahvuslikus vaimus. Pärn näis elujärgiga kaunis rahul olevat ja algas nüüd produktiivset loometööd kirjan-duses. Suur osa tema novellidest on just siin sõnastatud.

Ent kaua ei saanud Pärn rahulikult töötada. Talle tekkis vastaseid Lihula sakste hulgas, kes ei võinud sugugi sallida ta töö rahvuslikku sihtjoont. Alguses ei olnud vaen avalik, aga kui Pärna tegevusest rahuldunud koolidirektor suri, pääsis viha lausa lõkkele. C. H. Niggol kirjutab selle kohta järgmist²⁾:

„Lihulas lagunes sõnum laiali, et Pärna kool olevat üksnes talulastele, sakste lapsed rikutavat seal ära. Selle-pärast tellisid saksad Saksamaalt naisterahva, kes nende lapsi õpetas. Pärn ei jäänud seejuures mitte vaikseks pealtvaatajaks, vaid võitles omalt poolt ka sõna ja teoga oma kooli olemasolemise eest. Ärritus kasvas mõlemalt poolt; viimaks mõistis Lihula kirikuõpetaja omalt poolt Pärna ametist lahti. Aga koolivalitsus tuli vahele, kuulas

1) „Sakala“ nr. 36, 1878.

2) Esitan väljavõtte C. H. Niggoli kirjutusest J. Pärna „Oma tuba, oma lüba“ kolmanda tüki eessõnast, kui ainsa teadaoleva dokumendi, mis valgustab lähemalt Pärna konflikti Lihula sakstega.

asja üle ja Pärn jäi ametisse. Muidugi läks seeläbi vahekord mõlemate poolte vahel veel halvemaks, ja et hõõrumised ja kaebused ikka suuremaks ning sagedamaks läksid, palus Pärn enese viimaks Lihula algkooli juhataja ametist lahti — aastal 1882.“

Asjata katsus Pärn uut kohta saada. Majanduslik kitsikus sai tunduvaks ja teravnes ikka enam, sest perekond oli muutunud kaunis arvukaks (5 last). Ainelise kitsikuse sunnil asus ta veel samal aastal Tallinna Jakobsoni raamatukauplusse teenistusse, kuid lahkus siit peagi, sest kaupmeheamet ei sobinud tema iseloomule, pealegi olid kohalikud võimused ta vastu vaenulikud.

1883. aasta jaanuaris kolis Pärn ühes perekonnaga Tartu, kus jälle katsus kohta saada, kuid asjata: samuti äpardub siingi katse raamatukaupmeheks hakata. Sama aasta sügisel õnnestub tal viimaks J. Hurti soovitusel Otepäas kihelkonnakooli õpetajaks saada. Siin töötas ta 25 aastat. Peale koolitöö oli ta ka seltskonnas tegev, teotses eriti karskuse ja põllumeesteseltsis, kus esines koosolekuil populaarteaduslike ettekannetega.

1908. aastal vastas Pärn Volmari seminarist saadud kutsele jaatavalt ja asus siia eesti keele õpetajaks. Peagi laienes ta tööpõld, sest tema hooleks anti ka eesti soost õpilaste usuõpetuse-tunnid, kuid mitte üksi seminaris, vaid ka tütarlastegümnaasiumis ja reaalkoolis. Hoolikalt töötas Pärn siingi kuni 1916. aastani, mil ta oli sunnitud kõrge vanaduse ja halva tervise pärast loobuma koolitööst. Ta asus Elva elama ja suri siin veel sama aasta 5. oktoobril.

Oma ametis oli Pärn kohusetruu ja püsiv töömees, keda tiivustas innukus ja huvi oma eriala vastu. Ta ei olnud õpilastele külm, distsipliini nõudev pedagoog, vaid armastaja isa, kes suudab aru saada nende hingeavaldusist ja neid kasvatada oma sügavamate tõekspidamiste järele. Sellega ongi seletatav Pärna edurikkus koolipõllul, kus ta töötas ligi poolsada aastat.

Vaatamata intensiivse tegevuse peale koolitöös jätkus Pärnal veel tublisti energiat teotsemiseks rahvapedagoogilisel alal. Siingi on Pärn õige hoolega töötanud ja oma algupäraste juttudega annud eestlastele terve ühiskondliku organisatsiooni eeskju.

Iseloomult oli Pärn peale õigluse ja sõbralikkuse veel usklik. Sügav usund on juhtinud teda kogu eluajal. Oma usulistest tõekspidamistest annab ta kujuka pildi töös „Inimene, tunne iseennast, kolmainust Jumalat ja tema tahtmist“. See, umbes saja-leheküljeline töö, mis säilinud

käskkirjana, on kirjutatud 1908. a., seega autori 65. eluaastal. Ta ühtib ajaga, mil Pärn oli Volmaris kolmes koolis usuõpetajaks.

Et see töö on Pärna usulis-eetilise ilmavaate ekstrakt, mis kogutud pikkade elamuste kestel, siis esitan sellest mõned väljavõtted autori religioossete tõekspidamiste iseloomustamiseks.

Pärn vaatleb enese ümbrust, vaatleb loodust ja jõuab lõpuks otsusele, et on olemas Jumal, kes maailma on loonud ja teda valitseb. Sellele teadmisele toovad Pärna looduse eluenergia alaline kestvus ja materia ringkäik kosmoses. Ta kirjutab: „Lammas sööb rohu ära, hunt sööb lamba ära, hundiliha söövad ussid ära, maa mädandab ussikehad ära, rohi sööb mädanud jaod ära. Siin on ringkäik valmis. Aga mispärast arutad sina neid lihtsaid asju meie silmade ette? Sellepärast, et igaüks käega katsuda võiks, et inimene mitte niisuguste asjade ettetooja ei ole, vaid neid asju ehk saadusi on Jumal kui Looja oma targa nõu järele oma riigisse säädnud.“

Samuti jõuab Pärn otsusele, et on olemas kurat. Jumala riik on igal pool, kus valitseb headus, kuradi riik aga seal, kus asub kurjus. Mõlemad, niihästi hea kui kuri, on enne inimest ilmas olnud ja kestavad ka peale inimsoo kadu. Kuid Jumala riik on vanem ja igavene, kuradi valitsuskond aga noorem ja ajutine, „sest ühe iseäralise kohuse täitmiseks on ta ette toodud ja see tarkus seisab Jumala saladusekambris, mille ukse peale inimeselik tarkus ilmaasjata koputab“.

Jumala tahtmine ei avaldu üksi käsusõnas, vaid ka inimese südametunnistuses; sellepärast „inimene, kuule oma südame salajat ehk kõvemat rääkimise häält; kui ta sind kiidab, siis tee tema tahtmise järele, hoiab tema sind kartusega tagasi, siis tea, et sinu töötegu Jumala meele päraline ei ole, jätta teda parem tegemata“.

Südametunnistuse, s. o. Jumala tahtmise avaldaja kõrval elab igas inimeses veel etteaimamine, mis on „kibekene õigest, ilma patuta olekust“.

Pärn avaldab siin enese elust paar huvitavat episoodi, mis teda nähtavasti on viinud veendumusele etteaimamise jumaliku olu suhtes. Ta jutustab:

„Kui mina alles koolipoiss olin, ei jõudnud mind ühel esmaspäeval ükski vägi kooli viia, ehk mina muidu hea meelega sinna tõttasin, jäin terveks nädalaks kodu, aga teisel nädalal tükkinis jälle kooli; aga just sellel nädalal, kus kodu laisklesin, olid kõik koolivennad vitsadega hirm-

sasti läbi pektud, mina üksi jäin ilma. — Kui noortmeest kutsuti mind kord seltskonda sündimispäeva pidama; rõõmuga tõttasin teele, aga poole tee peal löödi kui pähe, ära mine mitte! Astusin veel mõned sammud edasi ja uuesti seesama lugu. Keerasin koju tagasi, süda jäi rahule. Teine päev tuleb kutsuja minu juurde ja ütleb: „Tänage Jumalat, et minu juurde ei tulnud. Härra H. oli teie peale ühe ajalehe kirjatöö pärast hirmus vihane, et minule ütles: kui teie seltskonda ilmute, siis peksab teid läbi; täna saab ta sellest häbenema, sest teadus on selge, et teie seda sugugi kirjutanud ei ole.“

Kristus on usu elustav päike ja temast hoovab armastuse soojus, mis võidab maailma. „Käsu sääduses valitseb külmus, temast põgeneb elu.“

Nagu taim üksi valguse ja soojuse käes ei saa kasvada, vaid vajab lisaks veel niiskust, nii on lugu ka inimese religiooniga. Selleks elustavaks niiskuseks saab armulaud. Inimene peab südamest täitma Jumala tahtmist, siis võib ta värisemata seista peale surma Jumala kohtu ees.

Need on Pärna usuliste tõekspidamiste põhijooned, mis kajastavad tema elukutselises tegevuses kui ka kirjanduslikus loomingus.

III, 1.

Kui vaatleme eesti kirjandust möödunud aastasaja 60. aastate ümber, leiame sealt mõndagi huvitavat. Eesti poliitilis-ühiskondlikus elus on tuntud see ajajärk ärkamisaja esimese koidikuna, kirjanduses aga avaldub ta sentimentalismi ja romantismi ristlainetena. Raugemas on Lääne-Euroopast meile ulatunud sentimentalismi järelkaja, võimsalt paisuvad aga rahvuslikust ärkamisest läbi-imbunud romantismi akordid, eriti Fählmanni, Kreutzwaldi ja Koidula töodes.

Huvitav on tähistada asjaolu, et mõlemasse liikidesse kuuluvad tooted leidsid peaaegu võrdväärset poolehoidu eesti ärkamisaja ühiskonnas. See asjaolu oli tingitud rahva üldisest olukorrast. Seal, kuhu langesid ärkamisaja koidu heledamad kiired, paisus iseteadvus ja januneti heroiliste ideaalide järele. Seal aga, kus valitses veel mööduva öö ähmus, otsiti lohutust kannatusi-eelistavaist kangelaskujudest.

Kuigi me võime siin tõmmata mõlemate voolude vahele näilisi piirjooni, on neil ometi väga palju ühist, mida konstateeritakse isegi välismaade kirjandusloos. Mõlemad voolud, niihästi sentimentalism kui ka romantism, püstitasid

ideaale. Üks tegi seda abitu, pisaraist nõretava kannatuse läbi, teine aga isikliku tugevuse ja heroismi kaudu. Kuid mõlemate otstarve oli üks — õpetada, anda eeskuju.

Need ideaalid olid väga sageli irrealsed ja olevikule eluvõõrad, enamasti kaugema mineviku luulekujud, kuid mõjusid „tõesti sündinud lugudes“ esitatult rahva vaimliste vooruste harimiseks kaasa, pakkudes seejuures isegi vaimlist naudingut. Nii lähenes siis ärkamisaja esimese koidangu kirjandus õige tunduvalt kirjanduse nõudele, mida tunnustab olevikki publiku suhtes. Muidugi ei saa neid tooteid tänapäeva kunsti-möödupuuga mõõta, kuid ometi on mitmelgi tolleaegsel teosel, nagu Kreutzwaldi „Kalevi-pojal“, Koidula „Luuletustel“ ja Fählmanni müütidel eesti kirjandusloos monumentaalne väärtus. Seda suurem oli nende väärtus aga omas ajas. On ju vist paljudel teada, mäherdusi laineid löid „Kalevipoeg“ ja Fählmanni müüdid balti haritlaste keskel. Õigusega võime seda aega nimetada eesti kirjanduse esimeseks õitseajaks.

See kirjanduse esimene õitseng langes aega, mil eesti elu laeva tüüri juhtis J. V. Jannsen „Eesti Postimehega“. See aeg, kus ilma suurema nurinata alistuti kohalikule ülemusele, lõppes, nagu mainitud juba essee alul, C. R. Jakobsoni avaliku elu vaatepiirile kerkimisega möödunud aastasaja seitsmenda aastakümne vahetusel. Kaheksandal aastakümnel, kus arenevad ägedad poliitilised võitlused ning Jakobson asutab „Sakala“, omandab eesti kirjandus, eriti aga jutustav proosa teiselaadsema ilme. Tagaplaanile nihkub muinasjutuline romantika ja selle asemele astuvad võitluste keerises sündinud ideed.

Möödunud aastasaja kaheksas aastakümne on huvitavaid perioode eesti kirjanduse lühikeses arenemisloos. Siin vaibub korraga ilutsemine mineviku romantikas tükiks ajaks ja tähelepanu pööratakse olevikku. Majanduslikud probleemid — „oma toa ja loa“ küsimus saab nagu enesest mõistetavaks asjaks.

Minevikus ilutsemine säilib küll veel luules, kuid siingi liigub ta rohkem keeleliste ja värsitehniliste süvenemiste kui uute motiivide tähe all. Isamaa, priius j. t. ained, mida käsitelnud juba Kreutzwald ja Koidula, on peaaegu erandita kõigi kaheksanda aastakümne luuletajate põhimotiivid. Lugege näiteks selle aja tähtsamate luuletajate Veske, Reinwaldi, Kunderi j. t. laule ja kohe on ilmne, et nad kõik ilutsevad eeskätt isamaas. Vahe on selles, et igaüks püüab seda teha oma temperamendi kohaselt. Ent tihti ei õnnestu seegi, nagu seda kujukalt näitab Reinwaldi

„Viljandi laulik“, kus tihti terved kõnekäänud on laenatud Kreutzwaldilt.

Et luule endises abstraktses ilutsemissuunas liikumist jätkab, on ka arusaadav, sest oma ulatuselt on ta ju kitsa-piirilisem ning tundeilma laps. Ja mis võis noil ajal eesti luuletajais esile kutsuda lüürilisi tundeid? Ei mingi muu kui vastärganud isamaa oma looduse ja möödunud saatusega. Oleviku võitluse keeris tundeluuleks ainet ei pakkunud, oli aga soodus proosaliseks loometegevuseks.

Eesti jutustav proosa jõuab siin huvitavale rist-teele. Ühel pool rahvusliku ärkamisaja romantika pilvepealne joovastus, teisel pool reaalsed eluhädad, majanduslik kehvus. Kaks peaaegu diametraalset äärmust. Kuid äärmus ei hävita äärmust, sest mõlemad on enam-vähem võrdkaalulised. Saavutatakse kompromiss. Oleviku kibedustele otsitakse rohtu kauge mineviku romantikast. Jõutakse otsusele, et majanduslik kehvus ei kao muidu, kui eesti rahvas ei omanda maapinda päriks, nagu muiste. Püstitatakse juhtlause: Eesti muld peab jälle eesti meeste omanduseks saama. Siingi tekib küsimus, kuidas peab see omanduseks saamine toimuma, sest rahval pole sõjalist jõudu võitmiseks, pole varanduslikku jõukust ostmiseks. Ja nii jääb ainsaks teguriks ennastsalgav töö ning raha kogumine. Selleks aga on tarvis esitada eeskuju — ideaale olevikust. Nende olevikuideaalide teenistusse rakendataksegi eesti jutustav proosa. Kompromiss on leitud. Säilinud on romantiline põhitoon, ent ühtlasi sellega on suudetud vähendada tulunduslikkude olude kibedat moraalset mõju.

See oludekohane proosa teisenemine ei tule aga kasuks eesti kirjanduse kunstilise külje arenemisele. Romantism juba oma iseloomult imeb jõurikkust eeskätt ikka kauge mineviku allikaist ja on oleviku raames väga piiratud. Sellele seltsib veel eesti kirjanikkude teoreetiline ettevalmistamatus ja oskamatus kunstipäraste sünteeside loomisel. Tendents on igal pool liiga esiletikkuv ja prevaleeruv. Sageli ei piirduta veel üksi tendentsiga, vaid kiilutakse jutustuse otsekohesesse käiku lehekülje-pikkusi õpetlikke traktaate. Sellepärast ilmestub ka käsitledava ajajärgu ainsa kirjandusloosse küündiva prosaisti Jakob Pärna töödes kunstiline reaktsioon. Pole seda kujude reljeefsust ega värvi-rohkust keeles, mida leiame Koidula novellidest.

Kust sai Pärn tõuget loometegevuseks? Teatakse rääkida, et Jakobson olevat teda selleks ergutanud. Kui arvestada Pärna lähedaid kokkupuuteid Jakobsoniga, osutub see väide kaunis tõenäoliseks. Teise tegurina ei saa aga

tähistamata jätta Pärna rahvuslikku mõtteviisi. Isamaalik meelsus inspireeris teda ka kahtlemata kirjanduslikule loomingule, mis oli tol ajal peaaegu iga haritud eestlase teotsemisala oma leivateenistuse kõrval. Kirjanikuks saada noil ajal oli võrdlemisi lihtne. Tarvis oli osata kirjutada ilma suuremate keelevigadeta, omada loogilist mõttelendu — ja käes olidki kirjandusliku loometegevuse suuremad eeldused. Ja aine uudismaade leidmine oli äärmiselt lihtne, sest neid oli rohkesti söödis seisval eesti kirjanduspõllul. Arusaadav, et säärasel lool, Pärna kui soojahingelise isamaalase tee viis tedagi eesti kirjandusepõllule vagusid ajama.

(Järgneb.)

Arno Raag.